

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Empirische kennis over de effecten van procedurele rechtvaardigheid geeft voornog weinig houvast voor justitiële beleidsvorming

Velthoven, B.C.J. van

Citation

Velthoven, B. C. J. van. (2012). Empirische kennis over de effecten van procedurele rechtvaardigheid geeft voornog weinig houvast voor justitiële beleidsvorming. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 173(4), 182-184. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/20112>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/20112>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Empirische kennis over de effecten van procedurele rechtvaardigheid geeft vooralsnog weinig houvast voor justitiële beleidsvorming

Dr. B.C.J. van Velthoven*

Brenninkmeijer, Bosch en Röell (2012) vragen aandacht voor het grote belang van procedurele rechtvaardigheid voor de legitimatie van de rechtspraak en de naleving van rechterlijke uitspraken. Zij reageren daarmee op een artikel van mijn hand (Van Velthoven 2011), waarin ik het empirische onderzoek op het terrein van de geschilbeslechting in Nederland langsloop en concludeer dat de uitkomst een aanzienlijk grotere rol blijkt te spelen bij de beoordeling van procedures dan aspecten van procedurele rechtvaardigheid. Brenninkmeijer, Bosch en Röell (hierna: B, B & R) schuiven die conclusie van mij terzijde. Ze beroepen zich op de internationale literatuur die, zowel theoretisch als empirisch, in een andere richting wijst. Met name zou er stevig bewijs zijn 'dat procedurele rechtvaardigheid *juist* van invloed is op de acceptatie van uitkomsten'. Verder wijzen ze op (nog te publiceren) onderzoeksresultaten in het kader van het project 'Prettig contact met de overheid', waaruit zou blijken dat procedurele rechtvaardigheid vooral belangrijk is wanneer de uitkomsten van een procedure negatief zijn of tegenvallen. Bij deze stellingname van B, B & R wil ik graag enkele kanttekeningen plaatsen.

Om misverstanden te voorkomen, wil ik allereerst opmerken dat ik geenszins met B, B & R van mening verschill over de potentiële betekenis van procedurele rechtvaardigheid. Natuurlijk hechten burgers eraan met respect behandeld te worden. Dat is goed voor hun gevoel van eigenwaarde en een bevestiging dat ze volwaardig lid zijn van de gemeenschap. Natuurlijk willen burgers bij een geschil graag tijdig geïnformeerd worden over de gang van zaken en de gelegenheid krijgen om hun inbreng te leveren. Dat vergroot de kans op een gunstige uitkomst. Natuurlijk willen burgers dat belangen objectief en onpartijdig worden afgewogen. Dat vergroot de kans op een harmonieuze en productieve samenwerking binnen de gemeenschap, waarvan iedereen kan meeprofiteren. Bovendien wordt een negatieve uitkomst voor de verliezer een stuk aanvaardbaarder als hij erop kan vertrouwen dat hij de volgende keer, als de posities zijn gewijzigd, als winnaar uit de bus kan komen. Theoretische inzichten uit de psychologie, sociologie en economie wijzen wat dat betreft allemaal in dezelfde richting.

Maar daarmee is bepaald niet het laatste woord gesproken. Immers, bij een geschil kunnen, behalve elementen van procedurele rechtvaardigheid, ook andere factoren van belang zijn voor de beleving en het welbevinden van de betrokkenen. Denk aan de feitelijke uitkomst. Dat roept

de vraag op naar de relatieve betekenis van de relevante factoren. Die vraag kan niet op basis van de theorie worden beantwoord, daarvoor is empirisch onderzoek onontbeerlijk.

In het verlengde daarvan speelt nog een tweede belangrijke kwestie. Als empirisch onderzoek het grote belang van procedurele rechtvaardigheid zou onderschrijven, in plaats van of in aanvulling op andere factoren, dan betekent dat nog niet automatisch dat beleidsmatig moet worden ingezet op het versterken van die procedurele rechtvaardigheid. Daarvoor moet meer bekend zijn. Om welke elementen van procedurele rechtvaardigheid gaat het eigenlijk? Zijn er daadwerkelijk instrumentele mogelijkheden om de relevante elementen te versterken? Wat kost die versterking? En, last but not least, is het aanneemelijk dat die kosten worden gerechtvaardigd door de baten, hoe moeilijk wellicht ook te meten?

B, B & R onderbouwen hun stellingname met een reeks verwijzingen naar de internationale psychologische literatuur over *procedural justice*. Helaas werken die verwijzingen naar publicaties van op zich zeer gerespecteerde onderzoekers in op zich zeer gerespecteerde tijdschriften en boeken sterk verhullend voor wie minder goed in de materie thuis is.

Ten eerste is het goed om te weten dat het onderzoek binnen het thema van de procedurele rechtvaardigheid betrekking heeft op zeer verschillende gebieden van het maatschappelijk leven. Waar het onderzoek bij de aanvang vooral betrekking had op de beleving van gerechtelijke procedures, heeft het zich daarna verbreed tot contacten met andere ambtsdragers zoals de politie, en is het zwaartepunt geleidelijk aan komen te liggen bij de rechtvaardigheidsbeleving in organisaties rondom beloningsstructuur en bevorderingsbeleid. Duidelijk mag zijn dat aard, inhoud en duur van de relaties tussen de betrokken partijen in deze gevallen sterk van elkaar verschillen. In de arbeidsorganisatie heeft een werknemer vrijwel continu van doen met zijn afdelingschef, die tevens direct leidinggevende is. Contacten met de politie daarentegen vinden meer incidenteel plaats en zijn dan sterk gekleurd door de vraag wie het initiatief heeft genomen. Heeft de politie de burger staande gehouden vanwege een geflitste snelheidsovertreding? Of heeft de burger de politie benaderd voor advies en hulp? Nog zeldzamer zijn de gevallen dat burgers een geschil voorleggen aan de rechter. Dat gebeurt alleen als eerdere pogingen om het geschil in onderling overleg op te lossen, schipbreuk hebben geleden.

* Dr. B.C.J. van Velthoven is universitair hoofddocent rechtseconomie aan de Universiteit Leiden.

In de *procedural justice*-literatuur wordt vaak gedaan alsof bevindingen op het ene gebied zonder meer toegepast mogen worden op het andere terrein. Dat is echter allerminst vanzelfsprekend. Een mooi voorbeeld daarvan is het recente onderzoek van Murphy (2009) naar de tevredenheid over politieoptreden in Australië. Bij contacten op initiatief van de politie blijkt voor het uiteindelijke tevredenheidsoordeel procedurele rechtvaardigheid belangrijker dan het resultaat van het contact, bij contacten op initiatief van een burger is het echter precies omgekeerd. De verklaring ligt voor de hand. In het ene geval ligt de uitkomst van het contact op voorhand al min of meer vast, bij het andere geval is een mogelijk resultaat precies de reden waarom het contact wordt gezocht. Een vergelijkbare onderzoeksbevinding brengen Tyler & Huo (2002, p. 56) tot de conclusie: 'When people go to the authorities for help, they focus more heavily on distributive justice, and less heavily on procedural justice, than they do when the authorities, in their role as regulators, impose decisions on them.'

Verder is het belangrijk om een goed inzicht te hebben in wat er in de internationale psychologische literatuur precies is onderzocht en gevonden rondom de invloed van procedurele rechtvaardigheid op de acceptatie en naleving van beslissingen en regels. Ik beperk me daarbij tot het gebied van justitie. Om te beginnen stel ik vast dat er geen feitelijk onderzoek is gedaan naar de nakoming van rechterlijke uitspraken. Wel is er veel enquête-onderzoek verricht onder burgers, waarin hun is gevraagd naar de beleving van de procedurele rechtvaardigheid in de contacten met de justitiële autoriteiten, de legitimiteit van die autoriteiten, en de acceptatie en naleving van beslissingen en wetsregels. Zie Tyler 1990, Tyler & Huo 2002, Sunshine & Tyler 2003, Hinds & Murphy 2007, Tyler & Fagan 2008 en Murphy & Tyler 2008. In dat onderzoek draait het eigenlijk altijd om de politie. Alleen door Tyler & Huo is ook gevraagd naar ervaringen met rechters, maar die komen in hun analyses niet afzonderlijk aan de orde. Alle studies komen tot de conclusie dat de ervaren procedurele rechtvaardigheid belangrijke invloed heeft op de legitimiteit van de justitiële autoriteiten. En die beïnvloedt op haar beurt de mate waarin burgers beslissingen accepteren en de wet naleven.

Bij nadere beschouwing is het beeld echter minder eenduidig. Ten eerste zijn er onderzoeksresultaten die aangeven dat legitimiteit niet alleen afhangt van procedurele rechtvaardigheid, maar ook en in bijna even grote mate van de feitelijke resultaten van het justitiële optreden en de ervaren distributieve rechtvaardigheid (Sunshine & Taylor 2003, p. 531; Hinds & Murphy 2007, p. 35). Ten tweede zijn er aanwijzingen dat de acceptatie van justitiële beslissingen niet alleen afhangt van de procedurele rechtvaardigheid (al dan niet bemiddeld via legitimiteit), maar ook en in even grote mate van het feitelijke resultaat en de distributieve rechtvaardigheid (Tyler & Fagan 2008, p. 255). In de derde plaats blijkt uit onderzoek dat acceptatie en naleving twee verschillende dingen zijn. Zo rapporteren Tyler & Huo (2002, p. 44) dat liefst 98% van hun respondenten zonder meer deed wat de autoriteiten van hun vroegen. Ervaringen van procedurele rechtvaardigheid speelden bij de naleving van de beslissingen, anders dan bij de acceptatie, blijkbaar geen rol van betekenis.

Daarop aansluitend geef ik nog een citaat van Tyler (1990, p. 108): 'Perhaps the most striking relationship is that between distributive justice and compliance with the law. This relationship is strong and direct.' Al deze referenties en citaten suggereren dat procedurele rechtvaardigheid een minder centrale rol speelt bij de naleving van beslissingen en regels dan in overzichtsartikelen, ook door Tyler zelf, vaak wordt gesteld. Voor een goed begrip, daarmee zeg ik niet dat procedurele rechtvaardigheid niet belangrijk is. Waar het mij om gaat, is dat de beschikbare onderzoeksresultaten nog niet hard en precies genoeg zijn. Meer en meer gericht onderzoek kan echt geen kwaad.

Daar komt nog een ander punt bij. Het onderzoek naar het verband tussen procedurele rechtvaardigheid en naleving is tot nu toe gebaseerd op enquêtes onder burgers. Gevraagd wordt enerzijds naar de beleving van procedurele rechtvaardigheid in de contacten met justitiële autoriteiten, en anderzijds naar de mate waarin men beslissingen en regels naleeft. In beide gevallen gaat het dus om self-reportgegevens. Dat heeft gevolgen voor de bruikbaarheid van de onderzoeksresultaten. Ten eerste is onbekend hoe de bejegening van de respondenten feitelijk is geweest. Wanneer de ervaren procedurele rechtvaardigheid onder de maat blijft, is het belangrijk om te weten welke elementen in de bejegening daaraan debet zijn geweest, zodat beleidsmatig kan worden bijgestuurd. Die informatie geeft het genoemde onderzoek niet. Ten tweede is onbekend in hoeverre verschillen tussen burgers in ervaren procedurele rechtvaardigheid overeenkomen met échte verschillen in bejegening. Misschien was de bejegening in het ene geval precies gelijk aan die in een ander geval, maar was er alleen een verschil in de subjectieve beleving van de respondenten. Ten derde is onbekend of de gerapporteerde naleving van beslissingen en regels enigszins overeenkomt met de werkelijkheid. Mensen doen zich mogelijk mooier voor dan ze zijn. Gevolg van een en ander is dat niet duidelijk is wat de precieze betekenis is van de verbanden die in de internationale psychologische literatuur worden gevonden.

Dat brengt mij tot slot terug bij het Nederlandse empirische materiaal. Opmerkelijk is dat B, B & R wel terloops melding maken van de conclusie van Schuyt e.a. (1978), maar verder geheel voorbijgaan aan de betekenis van alle andere onderzoeksresultaten die ik in mijn eerdergenoemde artikel op een rijtje zet. Het is alsof B, B & R meer waarde hechten aan buitenlandse bevindingen op grond van experimenteel en enquêteonderzoek, dan aan Nederlandse bevindingen op grond van feitelijke ervaringen en gedragingen van burgers in feitelijke geschilprocedures. Ter vergoelijking moet ik daarbij aantekenen dat het Nederlandse materiaal tot nu toe vrijwel alleen betrekking had op de beoordeling van de geschilprocedures als zodanig, niet op de acceptatie en naleving van beslissingen en regels. Dat thema komt alleen bij Eshuis (2009) aan bod. Maar juist zijn bevindingen hadden nadrukkelijk de aandacht van B, B & R verdiend. Eshuis vindt namelijk geen significante samenhang tussen de rechtvaardigheidsbeleving van de procedure en de naleving van de uitkomst. Verder concludeert Eshuis (o.c., p. 117): 'Uit het onderzoek blijkt dat de rechtspraak in civiele procedures verliezers zelden overtuigt van hun ongelijk; zij menen dat

hun argumenten niet zozeer weerlegd zijn, als wel genegeerd.' Interessant is dat die conclusie naadloos aansluit op het meest recente klantwaarderingsonderzoek over de Nederlandse rechtspraak (Regioplan 2011). B, B & R ontlenen aan dat onderzoek wel het cijfer voor de algemene klanttevredenheid van justitiabelen (81%), maar laten na om melding te maken van de minstens zo interessante bevinding dat de klanttevredenheid niet los gezien kan worden van de uitspraak van de rechter. Ook anno 2011 zijn justitiabelen bij een gunstige uitspraak aanzienlijk vaker tevreden (89%) dan bij een ongunstige uitspraak (55%).

Wat mij betreft is nog allerminst zeker dat dat gat door extra inspanningen op het vlak van de procedurele rechtvaardigheid kan worden gedicht of verkleind. Evenmin is zeker dat die inspanningen bijdragen aan een betere naleving van justitiële beslissingen en regels. Daarmee blijft ook de vraag onbeantwoord, of die extra inspanningen kun kosten waard zijn.

Literatuur

Brenninkmeijer, Bosch & Röell 2012

A.F.M. Brenninkmeijer, K. van den Bosch & E. Röell, 'Het grote belang van procedurele rechtvaardigheid in Nederland en daarbuiten', *RMThemis* 2012-4, p. 178-181.

Eshuis 2009

R.J.J. Eshuis, 'De daad bij het woord. Het naleven van rechterlijke uitspraken en schikkingsafspraken', *Research Memoranda*, 2009-1, Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.

Hinds & Murphy 2007

L. Hinds & K. Murphy, 'Public satisfaction with police: Using procedural justice to improve police legitimacy', *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 40, 2007, 1, p. 27-42.

Murphy 2009

K. Murphy, 'Public satisfaction with police: The importance of procedural justice and police performance in police-citizen encounters', *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 42, 2009, 2, p. 159-178.

Murphy & Tyler 2008

K. Murphy & Tyler, 'Procedural justice and compliance behaviour: the mediating role of emotions', *European Journal of Social Psychology*, 38, 2008, 4, p. 652-668.

Regioplan 2011

Regioplan, *Klantwaardering rechtspraak 2011. Onderzoek onder professionals en justitiabelen bij gerechten*, Amsterdam: Regioplan Beleidsonderzoek 2011, publicatienr. 2089.

Schuyt, Jettinghoff, Lambregts & Zwart 1978

C.J.M. Schuyt, A. Jettinghoff, E. Lambregts & F. Zwart, *Een beroep op de rechter*, Deventer: Kluwer 1978.

Sunshine & Tyler 2003

J. Sunshine & T.R. Tyler, 'The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing', *Law & Society Review*, 37, 2003, 3, p. 513-547.

Tyler 1990

T.R. Tyler, *Why people obey the law*, New Haven CT: Yale University Press 1990.

Tyler & Fagan 2008

T.R. Tyler & J. Fagan, 'Legitimacy and cooperation: Why do people help the police fight crime in their communities?', *Ohio State Journal of Criminal Law*, 6, 2008, 3, p. 231-274.

Tyler & Huo 2002

T.R. Tyler & Y.J. Huo, *Trust in the law. Encouraging public cooperation with the police and courts*, New York: Russell Sage Foundation 2002.

Van Velthoven 2011

B.C.J. van Velthoven, 'Over het relatieve belang van een eerlijke procedure: procedurele en distributieve rechtvaardigheid in Nederland', *RMThemis* 2011-1, p. 7-16.

Discussie gesloten (de redactie)